УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ

о оцени докторске дисертације

„Метафора болести у српском и европском роману XX века” мср Бојане Савовић

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
Кликните да бисте почели унос текста.

1. Датум и орган који је именовао комисију

20. април 2022; Научно наставно веће Филолошког факултета у Београду;

2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

1. др Михајло Пантић, редовни професор, наука о књижевности, српска књижевност, 25. новембар 2009, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, ментор;

2. др Бојан Јовић, научни саветник, наука о књижевности, српска књижевност, општа књижевност, 27. март. 2013, Институт за књижевност и уметност, Београд, члан комисије;

3. др Дуња Душанић, доцент, наука о књижевности, српска књижевност, општа књижевност, 14. јули 2016, Филолошки факултет Универзитета у Београду, члан комисије;

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Кликните да бисте почели унос текста.

1. Име, име једног родитеља, презиме:

Бојана Живко Савовић

2. Датум рођења, општина, република:

11. 3. 1981. Савски венац, Београд, Србија

3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе:

31. 5. 2010. Филолошки факултет Универзитета у Београду

„Концепт *постајања* код Кафке / Мислити као женски отеловљени субјект"

4. Научна област из које је стечено академско звање мастер:

Дипломирани филолог опште књижевности и теорије књижевности – мастер

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

„Метафора болести у српском и европском роману XX века"

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска теза „Метафора болести у српском и европском роману XX века” Бојане Ж. Савовић структурисана је у осам поглавља: „Језички симптоми болести” (1–11), „Болест као излет на пучину” (12–32), „Болест и нова реч” (33–56), „Болест је папрат” (57–72), „Болест у дневничком запису” (73–86), „Пацови куге” (87–103), „Деменција Паркинсонове болести” (104–118) и „Болест у (не)моћи метафоре” (119-136). Литература коју је ауторка у изради тезе користила и цитирала наведена је на странама од 137. до 141. Биографија ауторке налази се на страни 142.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Полазећи од идеје на коју су указали још представници *нове критике* (енгл. *the new criticism*) да је језик *једина позитивно дата реалност књижевне творевине* и да ту датост књижевност користи другачије него што то чини наука и него што се то чини у свакодневном говору, као и од свести о томе да *језик и његове симболичке аналогије*, како тврди Кетрин Белси, на *суштински начин одређују наше мисаоне процесе и наше разумевање тога ко смо и шта смо* – у докторској дисертацији „Метафора болести у српском и европском роману XX века” отворено је питање болести као *књижевне теме*.

Када се о болести пита књижевност, болест мења свој *карактер*, показује се у докторској дисертацији мср Бојане Савовић. Оно што се у медицинској науци и у свакодневном говору подразумева, у књижевности постаје упитно. Реч је о болести као *нездравом стању*. Речничка дефиниција болести – „нездраво стање организма изазвано поремећајем његових животних функција”, „нездраво, поремећено стање духа” и „нездраво, поремећено стање у некој друштвеној области” – посматрана из перспективе књижевности, мало тога о болести може рећи. Све што болест у књижевном делу *чини*, и све што из тог чињења *значи*, излази из оквира њене дефиниције. Захваљујући језику као *телу* болести, а не *средству* којим се знање о њој изговара, из болести у књижевности пробија оно што је из ње у медицинским, моралистичким и свакодневним, лаичким тумачењима искључено – *здравље*.

Као књижевна тема болест захтева нову *симптоматологију* (мср Бојана Савовић позива се на идеје Жила Делеза изнете у студији *Хладно и окрутно / Представљање Захер-Мазоха*). Да не би била изгубљена у оном *не* нездравог, којим се, супротстављајући се

здрављу, болест одређује „споља” – потребно је у њој открити нове *симптоме*, оне *језичке*. Ти симптоми у докторској дисертацији мср Бојане Савовић прво су откривени у болестима које су за XIX век биле типичне – у *болести века* (фр. *mal du siècle*) и са њом у *светском болу* (нем. *Weltschmerz*), као и у *болестима друштва* чију је анализу себи у задатака ставио Оноре де Балзак 1842. године у чувеном „Предговору *Људској комедији*”. Током тумачења Пушкинове елегије *Безумних лета угасло весеље* (у то тумачење укључени су увиди до којих је дошао Г. М. Фридлендер у есеју „Александар Пушкин: *Елегија*”), као и током анализе прво Балзаковог *Предговора*, а потом и појављивања његовог јунака демона Вотрена у више романа који чине *Људску комедију* (*Чича Горио*, *Изгубљене илузије*, *Сјај и беда куртизана*), демона условљеног *друштвеним покретачем* (*moteur social*) о ком је Балзак говорио у *Предговору* – уочен је *отпор* који *болест века* и *болести друштва* пружају настојању да буду подведене под *нездраво стање* (прва под нездраво стање *духа*, а друга под нездраво стање *друштва*). *Болест века* под *не* меланхолије и песимизма којима се одређује, *болести друштва* под *не* казне (јавне или тајне, оне која долази од Бога или од људи), на коју их је Балзак у свом *Предговору* осудио.

Отпор болести откривене преко *симптома* који се током читања манифестују – мср Бојана Савовић прати и интерпретира у седам романа написаних у XX веку, како у српској тако и европској књижевности (постмодерне тенденције карактеристичне за XX век уочене су и на почетку XXI века, због чега су у анализу укључена и два романа написана 2006. и 2017. године). У докторској дисертацији тема болести осматрана је у романима *Излет на пучину* (1915) Вирџиније Вулф, *Чаробни брег* (1924) Томаса Мана, *Мутна и крвава* (1932) Милице Јанковић, *Прођећа Ивана Галеба* (1957) Владана Деснице, *Куга* (1947) Албера Камија, *Успон и пад Паркинсонове болести* (2006) Светислава Басаре и *Данас је среда* (2017) Давида Албахарија. У наведеним романима болести од којих болују јунаци спадају у групу физичких болести, а негде (у романима *Чаробни брег*, *Куга* и *Данас је среда*) и у групу фигуративних.

Романи који су предмет анализе одабрани су према јасном критеријуму. У сваком од њих мср Бојана Савовић откривала је посебност лица болести, односно по један аспект њене *моћи* који мења рецепцију тог психофизичког стања у књижевности. У прва четири романа –

Излет на пучину Вирџиније Вулф, *Чаробни брег* Томаса Мана, *Мутна и крвава* Милице Јанковић и *Прољећа Ивана Галеба* Владана Деснице – та се промена одвија на релацији односа пацијента према болести. Од „носиоца" болести, пацијент, односно пацијенткиња, запажа мср Бојана Савовић, постаје јединствен *случај* болести. У романима *Излет на пучину* и *Чаробни брег* тај јединствен *случај* постају Рејчел Винрејс и Ханс Касторп, двоје младих људи који су кренули на свој образовни пут, а у романима *Мутна и крвава* и *Прољећа Ивана Галеба* глумица Емилија Папрат и виолиниста Иван Галеб већ су били нашли своје место у друштву кад им се болест догодила. У роману *Куга* уочена промена односи се на моћ болести да се *врати*, као и да *зарази*, да болесног умножава брзином која „пробија" илузију да здрав постоји. На послетку, у романима *Успон и Пад Паркинсонове болести* и *Данас је среда* у болести је откривен њен потенцијал да сама *напише* свог *творца* (свог Паркинсона) и свој *крај* (језик уместо смрти).

Применом технике *пажљивог читања* (енгл. *close reading*) у првом роману Вирџиније Вулф *Излет на пучину*, између Платонове књиге на коју је Ридли Амброз, приређивач Пиндарових ода, ставио руку и веза Хелен Амброз, веза којим се одмарала од филозофије – мср Бојана Савовић уочила је *подтекст* у ком се могу прочитати разлози због којих би, пред болешћу у књижевности, језик ваљало ослободити улоге *средства* изражавања. Од изласка из очеве сенке и *луткине куће*, преко *сопствене собе* и продирања дубље у *периферију* (у којој се инфекција непознатом болешћу догодила) Рејчел Винрејс, главна јунакиња романа *Излет на пучину*, постала је јединствен случај болести која пише *женским писмом* (фр. *l'écriture féminine*), из дубина лакановски *нечитљивог* несвесног, што тутњи попут Делезове *желеће машине*. Анализом се дошло до новог смисла који је болест у роману *Излет на пучину* дала *образовном путу*, тако што га је за читаоца „завршила" спознајом језика, своје везе с њим, и одатле, из језика, на његовој *пучини*, с *брујем* своје вишезначне *тишине*.

Пут главног јунака романа *Чаробни брег* Ханса Касторпа, који је у санаторијум *Бергхоф* дошао као „неисписани лист хартије", разликује се у односу на пут који је прошла Рејчел Винрејс (у тој разлици открива се положај жене као *другог*, мање вредног). Тумачење Бојане Савовић прати *уписивање* различитих знања о болести (репрезентативних за Европу у време пред избијање Првог светског рата) на тај *неисписани лист хартије*, као и „одбијање"

болести да се изједначи са *знањем* о њој. На крају, колико год да је животни пут Ханса Касторпа био друкчији од животног пута Рејчел Винрејс (истакнуто је у дисертацији) болест је била *иста*. Уписивањем (светског) рата као *болести друштва* (у целини), болест није потврдила себе као *нездраво стање*, наводи се, већ се отворила за *вишезначну тишину* која се из ње чује као (заувек) отворено питање. Питање за чији одговор недостаје *нова реч*.

У случај Емилије Папрат, главне јунакиње романа *Мутна и крвава*, болест је откривена као *понирање* у језик. У „неку дубину" у којој живи све што су, у чувеној београдској глумици, *разбили* аутомобилска несрећа и туберкулоза. Рачунајући с Делезовом идејом *ризома* (који има „корен" у *папрати* Емилијиног презимена), мср Бојана Савовић показала је да је језик једина *кућа* коју болест не може напустити. Не задржавајући се дуго на „могућностима" нити једне служавке које се нашла (као неопходна помоћ) крај постеље непокретне Емилије Папрат (а служавки је било много, у роману се каже читава *легија*) болест је, уочено је, повукла Емилију у *подрум* куће из које се не излази. Одатле, из *дубина* језика, болесна глумица, прво је *слушала* животну причу својих пријатељица, а потом је, окренувши се језику, почела да *прича* своју (причу о санаторијуму у којем се здравље враћа болесној деци). Причу у чију се *вишезначну тишину* радосна уписивала све док јој се, наводи се у роману, а истиче у дисертацији, *срце није истрошило*.

Док је Емилија Папрат причала, Иван Галеб, јунак романа *Прољећа Ивана Галеба*, у болници – на месту на ком се болест супротставља здрављу – водио је дневник, и тако у односу на болест отишао *најдаље*, односно, пришао јој *најближе*. У дисертацији мср Бојане Савовић нагласак је стављен на Галебову причу о штербецимеру, и откривено је да их има два – у једном се обрео Галебов јунак, а други је Галеб изградио за себе као свог јунака. Проналазећи *језички симптом* болести у дискретном *осмеху* Ивана Галеба, осмеху над дневником, осмеху што га није опазила болничарка која му је дошла у визиту – мср Бојана Савовић указала је на *карневалску игру* болести. Игру коју болест може да *заигра* онда кад је *написана*. Бахтинова идеја *карневализације* помогла је у откривању оног на шта болест у сваком од анализираних романа упућује. На *здравље* које извире из њене никад заустављиве, од сваког тумачења живље, *вишезначности*. Вишезначности која се чује у *тишини* у коју болест изводи онда кад исплови на *пучину* (у роману *Излет на пучину*), кад за њу као

отворено питање затреба *нова реч* (у роману *Чаробни брег*), кад разоткрије своју „структуру” *папрати* (у роману *Мутна и крвава*), кад Галеб испише последње речи у свом дневнику: „Бијела тишина без времена”.

Док се у анализи прва четири наведена романа болест пратила кроз њен однос према пацијенту – који је од „последње лекције” болести постао онај ко о из ње и о њој прво *прича*, а онда и *пише* – у анализи романа *Куга мср* Бојана Савовић, открива, херменеутичким приступом, *онтолошко место* – оно са ког се болест *враћа*, и то тако да у сваком повратку разбија илузију да прекопута оболелог стоји *здрав*. За разлику од других болести о којима је било речи, куга је једина *заразна*. У анализи се показало да то што је заразна, што без изузетка прети сваком становнику Орана – болест чини *приликом*: добијеном или изгубљеном, у сасвим различитим световима. У свету који се за Бога не занима, у свету у ком се у Бога верује и у свету у ком се у Бога не верује. Након што, посматрана из перспективе четири јунака, од себе схваћене као *добијене прилике* начини *изгубљену прилику*, и обрнуто (јер болест никад не може бити једнака свом тумачењу), и након што њен „орански поход” буде заустављен (јер куга се не може искоренити трајно), болест се пратити до свог *онтолошког места*, до „јазбине” из које излази у „тишини”. Мср Бојана Савовић указује на то да је болест *звер* на коју се могу применити Делезове идеје о животињама у Кафкиним приповеткама (Жил Делез о томе говори у књизи *Кафка*). *Јазбина* је место одакле (свака) болест *долази* и камо се *враћа*. То је она деликатна граница у којој језик дотиче *тишину*, а болест своју (здраву) неизлечивост. Неизлечивост која у књижевности живи као њена вишезначност.

У претпоследњем поглављу, посвећеном анализи романа *Данас је среда* и *Успон и пад Паркинсонове болести*, Паркинсонова болест (болест која је већ дефинисана) „прекројила” је своју дефиницију и саму себе, истиче се у докторској дисертацији, деменцијом *написала*. У роману *Данас је среда* деменција Паркинсонове болести интервенише у причи приповедачевог оца (отац је током живота чинио „болести” и у старости оболео од Паркинсонове) и од њега (од оца који је сину причао своју животну причу) *написала* причу (сину су из болнице јавили да је дементни отац нестао). Отац је, каже се у докторској дисертацији, постао *прича* болести. Прича чији је крај *непознат* (крај живи у дилеми да ли је

нестали отац жив или није). Пишући себе, деменција је Паркинсоновој болести дала ново *значење*, односно показала је да (њених) значења има *више*. Уместо смрти као исхода (што би се очекивало уколико би се рачунало само са *знањем* о Паркинсоновој болести), исход болести постаје језик – и у њему *тишина*, и у *тишини* болест – у својој многозначности – здрава.

У роману *Успон и пад Паркинсонове болести*, последњем роману одабраном за анализу, деменција Паркинсонове болести написала је новог Паркинсона – Демјана Лаврентјевича, шаљући у заборав старог – Џејмса (паркинсонизам за који знамо, откривено је, не представља ништа друго до *фалсификат* погубног утицаја). Инфицирање заборављеном болешћу Демјана Лаврентјевича Паркинсона почиње у додиру с језиком (којим је болест написана). Болест се развија читањем (хрестоматије посвећене Демјану Лаврентјевичу и болести која је само „практичности ради" названа Паркинсоновом). У поглављу „Криза и агонија", завршном поглављу хрестоматије, читалац долази до текста у ком се помиње Фридрих Ниче, чија је улога за разумевање метафоричке природе језика кључна, а са њом и болести као *књижевне теме*. О Ничеовом утицају мср Бојана Савовић говори у завршном поглављу своје докторске дисертације.

Крај последњег текста у хрестоматији и крај романа *Успон и пад Паркинсонове болести* гласи: „овде-онде сам у неком догађају препознавао његов невидљиви рукопис и видљиве утицаје префињене болести која је по њему понела своје име". На врхунцу Паркинсонове болести (захваљујући деменцији ослобођен обавезе да је тумачи „исправно") читалац долази до епифанијске спознаје. *Невидљиви* рукопис Демјана Лаврентјевича *видљив* је онолико колико треба да буде да би *префињена болест* остала сачувана (не преко тога јер Демјан Лаврентјевич није желео да буде аутор с великим А). Сачувана као потреба да се њена *префињеност* открива у свим болестима које су у докторској дисертацији биле анализиране. Да се открива у нераскидивој вези болести и језика. Језика у којем болест живи као врло посебна, врло *књижевна метафора*, што здравље из себе не искључује, већ га у себи, у својој вишезначној *тишини* чува.

У завршном поглављу „Болест у (не)моћи метафоре" мср Бојана Савовић полази од оног што је за све анализиране болести заједничко, или, другим речима, од оног због чега је

болест у свим анализираним романима *иста*. У сваком роману болест представља *пренос* из сфере *познатог* – из оног што се о њој зна, а чини је *нездравим стањем* – ка *непознатом*, односно ка оном што о њој тек треба сазнати, али никад сасвим и никад до краја, јер вишезначност болести, показало се, „бежи" сваком настојању да буде сведена на своја тумачења. Болест је, дакле, у сваком роману *метафора* (*metaphorá* на грчком значи *преношење*, *пренос*), али не у сфери *познатог* и не по принципу *сличности*, болест не представља пренос *поређењем*, нити подразумева успостављање *аналогија*, већ упућује на *разлику* која се у њој открива (мср Бојана Савовић позива се на идеје Жила Делеза изнете у делу *Разлика и понављање*). Имајући у виду наведене одлике болести као *преноса*, поставља се питање: О каквој је то метафори реч?

Анализирајући студију *Болест као метафора*, коју је Сузан Сонтаг посветила ослобађању болести од метафоричког начина мишљења, мср Бојана Савовић вратила се првој дефиницији метафоре, оној коју је дао још Аристотел, а на коју се Сузан Сонтаг позива. Пошто је образложила темељне принципе *логичког* и *семантичког* приступа метафори (та два приступа, према речима Леона Којена, представљају основне приступе метафори у модерној књижевној теорији) – мср Бојана Савовић окренула се погледу на метафору који је дао њен *песник* Фридрих Ниче у делу „Сазнајнотеоријски увод о истини и лажи у изванморалном смислу".

Ничеово откриће метафоре, која куца у срцу појма (појам је за Ничеа *истрошена* метафора), враћа нас језику. Болест, следећи Ничеа, не може не бити метафора (метафоре се болест не може ослободити јер је и њен појам метафора), али се може ослободити од своје *укрућености*, *очврслости*, од стега појма и од себе као *нездравог стања*. Може бити не једнака себи, већ у себи – у *ужареној и течној изворној маси слика* – различита. Може бити метафора која настаје захваљујући, каже Ниче, *фундаменталном људском нагону* (нагону за њеним стварањем). Може бити, Ничеовим речима, *метафора из интуиције*. Може бити каква јесте у романима о којима је у докторској дисертацији било речи. Метафора која је у стању да „искида појмовну прећу", изведе на ивицу са које се чује *брујтишине* (мср Бојана Савовић позива се на идеје Мартина Хајдегера) и *здрављем* које чува како за оног ко болест *пише*, тако и за оног ко болест *чита* – раскине са собом као *нездравим стањем*.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији:

Бојана Савовић, „Истрага себе у случају Мерсо”, *Поља*, часопис за књижевност и теорију, број 497, јануар−фебруар 2016.

Бојана Савовић, „Дијалог са женским драмским писмом”, *Књиженство*, часопис за студије књижевности рода и културе, број 5, 2015.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Идеја да, када је о књижевности реч, здравље из болести није искључено, да не представља његов антипод, већ његов прирођени део, његово *језгро* – говори о потреби да се болест сагледа као *књижевна тема*. Као тема о којој само књижевност може говорити, због начина на који је *изговара*. Због начина на који болест ослобађа *истрошених метафора* (којима се у свакодневном језику у вези с њом служимо) и препушта је њеној *неизрецивости* (моћи коју болест има као *метафора из интуиције*). Кад је болест књижевна тема, а она то јесте онда кад се посматра неодвојива од језика – јер језик је *све* што књижевност има – симптоми болести постају *језички* и она се препушта техници *пажљивог читања*. Новом *дијагностиком* добија се могућност да се прате „увезивања” различитих читања њене метафоричне природе – у докторској дисертацији мср Бојане Савовић та се увезивања прате у европском и српском простору током XX и почетком XXI века. На тај начин гради се јединствена (без себи сличне) ризомска структура болести као *метафоре разлике*.

И док читаочеви свакодневни сусрети с болешћу мало могу рећи о болести у књижевности, болест у књижевности (болест као *књижевна тема*, односно, *књижевна метафора*) много може рећи о болести у свакодневици. Чини се да је у постмодерном времену неопходно унапређивати технику *пажљивог читања*. Сусрет са *тишином* у коју болест у књижевности изводи ту технику бруси. Читалац, захваљујући *тишини*, постаје свестан „граница” у које га болест – као *прочитана*, као *растумачена* – ставља. Пажљиви

читалац Камијевог романа *Куга*, у времену пандемије вируса COVID-19, тога је био свеснији него икад пре. Захваљујући читалачком искуству себе је (у стварности) читао „боље". Читао *унапред*. И зато болести видео *здравље*. У књижевности она га има, добро је уколико га у тумачењима сачува. Ова докторска дисертација писана је с жељом да се *здравље* болести додирне.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА НАПОМЕНА:

Аналитичко читање одабраних дела у дисертацији мср Бојане Савовић „Метафора болести у српском и европском роману XX века", врло комплексно, а саображено комплексности како одабране теме тако и комплексној *разлици* њеног виђења у *различитим* романима *различитих* епоха, поетика, стилова *различитих* аутора, рачуна са три интерпретативна плана, односно одвија се на њима. Први од њих односи се на тематологију, стару филолошку дисциплину којој се сада даје нов контекст из ког израста и нова семантичка аура; други је у основи херменеутички, сложен већ чињеницом да сваки пут изнова треба пронаћи нови кључ за ново дело; а трећи се заснива на инвентивној, нестандардној (ре)дефиницији појма метафоре. Управо се посредством таквог тумачења једног од основних појмова науке о књижевности проналази *истост*, боље речи темељна тачка ослонца предочених *разлика* виђења и схватања појма (теме) болести. Без тих *разлика у истости*, у крајњој линији, није могуће написати књижевно релевантно дело. Коначни истраживачки резултат мср Бојане Савовић показује се као академски узоран, методолошки доследно изведен и иновативан у многом погледу.

IX ПРЕДЛОГ:

Имајући на уму све претходно речено и сматрајући да је докторска дисертација „Метафора болести у српском и европском роману XX века" мср Бојане Савовић урађена на начин саображен дубинској семантичкој природи тумачених дела, који захтева адекватан, никада истоветан хеременеутички приступ, а са уважавањем методолошких захтева које је потребно испунити при изради академског рада датог нивоа и врсте, а подразумевајући да је

по природи ствари расправа одабраног проблемског поља неисцрпна, Комисија позива докторандкињу на усмену одбрану тезе.

др Михајло Пантић, редовни професор

др Бојан Јовић, научни саветник

др Дуња Душанић, доцент

Београду, 17. март 2022.